

be — XVI. század közepi állapota ma is megtekinthető a firenzei Palazzo Vecchio menynyezetén (Giorgio Vasari festette) vagy a sienai Biccherna festett könyvtábláin. Siena erődítési politikájának sikerére igen kedvezően hatott, hogy a város szülöttjei, illetve polgárai között több neves építész is volt, az építészeti hagyományok régóta gyökeret vertek, gondoljunk csak a város XV. század elejei nagy szülöttjére, Mariano di Jacopo Taccolára. A XVI. században olyan nevekkel dolgoztathatott a város mint Francesco di Giorgio, Peruzzi Baldassare, Giovanni Battista Peloro. Peruzzi munkáját még a XVI. század húszas, harmincas éveiben kezdi meg. 1552-ben V. Károly spanyol helyőrségének távozása után a város francia, majd 1556-tól firenzei fennhatóság alá került. Ettől a dátumtól kezdve Cosimo Medici építtetői tevékenységét dicsérik az erődítmények. (Az érdekesség kedvéért 1555 júliusában még egy török támadást is ki kellett állni a városnak, amiben a közeli birodalmi seregek is segítségére voltak.)

Nagyon tanulságosak a hadiépitészet és ostromtechnika változó formái c. fejezetben leírtak, a XVI. század közepi háborúkról. Az itáliai fejlett írásbeliségnek köszönhetően aprólékos feljegyzéseket olvashatunk a különböző kaliberű ágyúk szállítási sebességéről, a lőszerellátás biztosításáról és az utánpótlás megszervezéséről. Az egyes tüzérségi bravúrokról, egymérföldes célzott lövések emlékezetes eredményeiről, az ágyúkat kezelők („bombardarius”) féltékenyen őrzött lőszer-előállítási és célzási-matematikai ismereteiről éppúgy, mint a tüzérség összességében még mindig igen alacsony hatásfokának következményeiről a hadjáratokban.

A kötet főszerelői azonban a hadmérnökök és alkotásaik. Amíg a XV. századról elmondható, hogy az ilyen irányú tevékenység még belefért az „uomo universale” ideáljába, addig a XVI. század ezen a területen is a szakszerűsödés folyamatát segítette elő. Kiemelkedő szerepük volt a Sangallo-család tagjainak, de újdonság a veterán, tapasztalt katonák megjelenése a mérnökök korábban rendkívül zárt körében (Gabriele Tadino de Martinengo [1480—1543] Francesco de Martini [1504—1577], Jacopo Fusto Castriotto [1560—1563]). Legtöbbjük nem patrióta volt, hanem tehetséges mesterember, így Francesco is megfordult Medici, pápai, angol vagy Habsburg szolgálatban egyaránt. Terveiket sokszor nem egyszerűen csak papírra vetették, hanem modellt is készítettek, mint azt Vasarinak éppen Siena Cosimo általi meghódítását bemutató festményén láthatjuk.

Az építtetések következményeit vizsgálva a szerzők megállapítják, hogy ezek nagyon jó befektetésnek tekinthetők, mivel kevés ember igen hatékony védelmet biztosított. Ugyanakkor mérhetetlenül megrágitotta a háborút, amit a spanyoloknak Oran megerősítésére 30 év alatt elköltött fantasztikus kiadásai is igazolnak. A folyamat politikai következményei közül legfontosabb az lett, hogy ezt a költségek (Braudel: „A háború pénzpocsklás”) a kisállamok nem bírták, ami függetlenségük feladásához vezetett. Siena helyzete kivételesnek tekinthető, s ideig-óráig való fennmaradását csak kiemelkedő tudású hadmérnökeinek köszönhetette.

Biztosra vesszük, hogy a kötet eredményei hasznosíthatók az itáliai várépítészet hatásának a magyarországi hatásának a kutatásában.

(V. L.)

GENERÁL TIBOR

ALLAH SEREGE

(Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1987.)

Hézagpótló mű jelent meg az elmúlt évi karácsonyi könyvvásárra, „Allah serege” címmel, a Zrínyi Könyvkiadó gondozásában. Generál Tibor könyve a népszerű, ismeretterjesztő kategóriába és a hadművészet története műfajhoz sorolható. Három fejezetből áll, de — sajnálatosan — hiányzik belőle az ilyen könyveknél szokásos időrendi táblázat, a név- és tárgymutató és egy glosszárium. Mivel a török katonai terminológia magyarázata szövegekben jobbára megtalálható benne, hiányérzetet inkább az időrend összefoglalása okoz.

A szerző az első fejezetben az oszmán-török haderő és hadművészet előzményeit és forrásait, továbbá a XVI. századi fénykoráig történő fejlődését írja le; a második fejezetben a haderő szervezetének és fenntartásának, kiegészítésének sajátos módjaival foglalkozik; harmadik fejezetben a katonai felsővezetés szerveit és eszközeit, továbbá az oszmán hadművészetet jellemzi.

A könyvet forgatva szemünk elé tárulkozik egy apró, alig négyszáz sátoraljból (patriarchális nagycsalád) álló turkomán bégség, me-

lyet a XIII. század első évtizedeiben a mongol vihar és a török törzsi villongások üttek egyre nyugatabbra, míg a mai Kisázsia északnyugati részén, határőrizet fejében, elszállásolta őket hűbéruruk, a rumszeldzsk szultán. A magukat „kaji jürüköknék” nevező nomád iszlám hitharcosok nem érkeztek egyedül, hanem számos — náluk jóval nagyobb létszámú — emirátussal együtt. Mivel a jövővények kis területen zsúfolódtak össze, egy fél évszázadig tartó, senki által nem koordinált hadjáratot indítottak az egykori hatalmas bizánci birodalom még meglevő területei elfoglalásáért, amíg a Fekete-, Égei- és Földközi-tenger útjukat nem állta. A kaji jürükök élére 1280 körül egy ravasz és harcias vezér került, aki felvette a Mohamed prófétát követő harmadik „igaz” kalifa: Oszmán nevét, és rövid idő alatt — legnagyobbítva népe szálláshelyét — a szultántól bégnek járó hadijelvényeket kapott. A szomszédos bizánci határterület és a Márvány-tenger ősi átkelőhelyének, Gallipolinak a szállásaihoz való közelsége eleinte zsákmányportyákra, majd területfoglalásokra csábította őket. Amikor néhány sikeres „hitharcuk” legendás híret a vándordervisek megvitték a többi emirátusok harcosainak, ezek tömegestől sereglettek Oszmán zászlói alá. Oszmán utódjának, Orhánnak már némileg rendezett hadinépe átkelt Európába és ott megvetette a lábát, majd I. Murád leigázta a Balkán nagy részét és sorra bekebelezte a kisázsiai bégségeket is. A sorsdöntő rigómezei csatában (1389) leverte az ellene szövetséget keresztyén seregeket és fiára már egy jól szabályozott államot — benne korszerű haderőt — hagyott. I. Bajezid megszilárdította uralmát és a kor legjobb lovagi serege felett Nikápolynál aratott győzelméért a kalifától szultáni jelvényeket kapott.

A Közép-Ázsiából kiáradó mongol—török haderő, Timur Lenk a „nagy farkas” vezetésével, Ankaránál megsemmisítő vereséget mért az oszmán haderőre (1402). Tizenegy évi véres interregnum után I. Mehmed ugyan újra egyesítette az „oszmánli” erőket, de fiának, II. Murádnak, azért, hogy az oszmán birodalom összekovácsolásának feltételeit megteremtse, három világtörténelmi jelentőségű csatában (Izlad, Várna, Rigómező) kellett legyőzni Hunyadi János nemzetközi seregeit. „Hódító” Mehmed 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt, a Dunától az Eufrátészig terjedő birodalmat teremtett, Baskentnél legyőzte nagy keleti riválisát: Uzun Haszánt és turkomán seregét, Nándorfehérvárnál és Rodosznál azonban megállásra kényszerült. Ezután — véres testvérharc közepette — egy csendesebb időszakban, II. Bajezid kifejlesztette a tűzfegyverek gyártását és kalózflottát teremtett, mellyel meghódította a Fekete-tenger partvidékét és úrrá lett a Földközi-tenger keleti medencéjében. Legkisebb fia, I. Szelim, rémregénybe illő módon hatalomra került, nyolc évi uralkodása alatt, ágyúival elsöpörte az

iráni szafavida és az egyiptomi mameluk haderőt, leigázta Mezopotámiát, s „védnöke” lett Mekkának és Medinának, miközben kalózflottája előkészítette Észak-Afrika berber tartományainak behódoltatását. Fia, Nagy Szulejmán 13 hadjáratral birodalmát kitágította a haderő hatósugarának határáig és megkezdte az iszlám országainak egyesítését. Az utolsó árnyék-kalifa neki küldte meg Bagdadba, az arabok egykori székhelyére, saját főpapi méltóságának jelvényeit. Ettől kezdve az oszmán haderő az „iszlám seregé”-nek nevezhette magát.

A második fejezet feltárja a „delelőjén” álló oszmán haderő struktúráját. Előbb a szultán közvetlen csapatait veszi szemügyre, akiket „portai rabszolgáknak” neveztek. Részletesen áttekinti ezek kiegészítésének forrásait: a hadifoglyok kényszersorozását, a gyermekadót, a rabszolgapiacokat, s a későbbi „szolga” és „szolgatestvé” rendszert, miközben törökké és muzulmánna való nevelésükről is szól. Feltárja a janicsárhadtest páratlan szervezetét és rendtartását, majd a kísérő lovaságot, a tüzérséget, a gránátos, aknász és táborverő szakcsapatokat. Újabb alfejezetben foglalkozik a harmincegy százföldi és tengeri tartomány javadalombirtokos és egyéb haderőivel, továbbá a pasa-katonasággal. A honi védelmi, háterszági és várvédelmi szolgálato- kon belül a fél- és irreguláris zsoldos és paraszt katonákról (telkes) ír, majd a flotta legénységét, hajóparkját és bázisait részletezi. Természetesen ez a fejezet nem merül ki az állományfajták felsorolásában, hanem keletkezésük, fejlődésük és harceljárásuk számos ismérve is feltárulkozik.

A harmadik fejezet az oszmán—török haderő legfelsőbb vezetésével, a hadvezetés hadászati alapelveivel, a hódító török háborúk hadászati rendszerbe foglalásával, a mozgósítás, összpontosítás rendjével, a menetekkel, csatákkal, várvívásokkal és az ellátással foglalkozik.

A könyv első és harmadik fejezetei között némi ellentmondás van. Ez abban fedezhető fel, ahogy a szerző — egyfajta módon — felveti a XIV—XVI. századi oszmán hódító háborúk hadászati periodizálását (igaz, hogy nem mozog íratlan úton, mert — legalábbis európai viszonylatban — Rázsó Gyula, Hegyi Klára, Szakály Ferenc, Perjés Géza és mások már készítették periodizációt), az első fejezetben mégis főleg szultánokhoz és tér—idő jellemzőkhöz igazodva ír le hódító háborúkat. Mivel a harmadik fejezet — letisztultatlansága ellenére is — leginkább előremutató és legjobban közelíti meg a hadtörténelmi elemzéséktől elvártakat, ezt kell a könyv értékesebb részének ítélnünk.

Az oszmán *hadművészet* története magyar nyelven először Generál Tibor művében került kifejtésre. Olvasás közben érzékelhető, hogy a

szerző — több-kevesebb sikerrel — miképpen birkózik az átfedésekkel, az egymásnak ellentmondó hatalmas nemzetközi irodalmi adathalmazzal, az idegen katonai zsargonnal és a téma célszerűnek ítélt szerkezeti kereteivel. Törekszik arra, hogy tisztán a hadművészet talaján maradjon, de ez az oszmán katonai állami állapotban, melyet „...szablyával teremtetek, tehát csak szablyával lehetett fenntartani,” csaknem lehetetlen. E valódi katonai állami maga rendszabályaival a társadalom valamennyi szerkezeti elemét behálózza, s így — mai kifejezéssel — „totális militarizmust” teremtett meg. A hadviselés szinte termelési móddá vált, a zsákmány nélkül sem a hadinép, sem az államháztartás nem létezhetett.

A könyv burkoltan egy másik problémát is hoz. A 150 éves török hódoltság hazánkban és népünkben olyan kultúrgyökereket eresztett, melyeknek maradványait az azt követő két és fél százados katolikus Habsburg uralom látszólag kiirtotta. Valójában a kultúrnyomok tovább élnek, de csak a szakemberek ismerik őket. Utoljára Fekete Lajos foglalta e kulturális hagyományokat össze „Budapest a török korban” című munkájában. A mindennapi élet számos fogalmáról, tárgyáról, tevékenységéről nem is sejtjük, hogy azok iszlám—török kultúrhagyományok. Így a recenzált mű anyagában is a katonai szakemberek a hadművészet számos olyan elemét ismerhetik fel, melyek a kontinuitás jegyében maradtak fenn. Általános történetiszemléletünk — a török—magyar kapcsolatokat illetően — tele van előítéletekkel. Ennek egyik oka — a múlt- és e századi szépirokon kívül — a keresztény krónikák, legendák, hagyományok szellemi öröksége. A keresztény — különösen a katolikus — kultúra, benne a társadalombölcselet, gyűlölködve vetette el az iszlámot, mert annak funkciója nem felelt meg annak az ideológiai elvárásnak, melynek jegyében „isten áldását” hirdették vagy adták a kizsákmányolásra, továbbá a felebaráti szeretet jegyében megáldották a fegyvereket. Történelmileg az iszlámnak sincs más funkciója, csupán azok a térségek és formák mások, amelyek keretei között „Allah áldását” adták az erőszakos kizsákmányolásra és a hódító háborúkra. A mítoszok és illúziók ma is nemzedékről-nemzedékre élnek tovább népünk hétköznapi tudatában. A magyar urak számára érthetetlen volt, hogy az oszmán birodalomban — a szultáni trón kivételével — nem volt olyan állami, udvari, vagy katonai tiszttség, amit a gyermekadóban (devsirme) összeszedett, majd törökké és muzulmánna nevelt

„senkiháziak” — főleg hadiérdemek fejében — el ne érhettek volna. Az is igaz viszont, hogy aki közülük „arcát vesztette”, vagyis a korábban szerzett babérokon megnyugodva katonai kudarcot vallott, lett légyen akár nagyvezír, akár egyszerű aga, annak a padisah legalantasabb szolgálói vitték el a halált. Felülről nézve ugyanis a kapuőr, kertész vagy favágó pribék ugyanolyan rabszolga volt, mint az az előkelőség, akinek a nyakán meghúzták a selyemzsínoért. A keresztény hatalmasságok sem haboztak ugyanakkor, ha útban levő, áruló, vagy eretnek főurat kellett bakó kezére adni (pl. az angol történelem „Rózsák háborúja” túltett II. Bajezid és Dzsem herceg trónvillongásain; a franciák Szent Bertalan éjjelén több hűgennőt gyilkoltak le, mint ahány siitát I. Szelim 1513-ban kardélre hányatott stb.). Az ősiségüket az oszmán—török rendszertől féltő magyar főurak tehát elvárták a krónikásaiktól, hogy az „ősellenséget” a legsötétebb színekben ábrázolják. Generál Tibor nem akart, mert nem is akarhatott „szerecsenmosdatást” végezni, azonban észre kellett vennie azt a történetírói elfogultságot, mely a balkáni vérfürdőket rendező magyar hadvezetésről a legnagyobb elragadtatás hangján ír akkor, amikor az akindzi portyákról szent borzadállyal szól. Ha a török hódított, ez az „Antikrisztus” műve volt, ha V. Károly vad zsoldosai elpusztították a legszebb itáliai városokat és amerikai népeket irtottak ki, azt istennek tetsző cselekedetként kommentálták. Benedek István Gábor a történelemszemléletünk törökellenes rudimentumait annak a körülménynek tartja, hogy a Habsburg uralom idején kötelező volt igazodni az Ausztriai Ház hivatalos mintáihoz. „Az az egyértelműen fekete kép — írja a szerző — ...melyet eredendően Bécsben rajzoltak, majd rajzoltattak e korszakról (t. i. a török hódoltságról) ...célzatos volt és egy másik, másfajta elnyomás érdekeit szolgálta”.

Mai, tárgyilagosabb történetiszemléletünk feladata, hogy kimutassa annak a nézetnek a tarthatatlanságát, mely egyértelműen csak a török nyakába varrja a máig tartó közép- és délkelet-európai bajok forrását. Generál könyve — amellet, hogy bevezet bennünket egy olyan hadügy rejtelmeibe, melyről azt gondoltuk, hogy sokat tudunk róla — egy lépés annak kimutatása felé is: az oszmán—török haderő — sajátos módszerei ellenére — sem rosszabb, sem jobb nem volt a korabeli, vele szemben álló hadseregeknél.

Kőszegvári Tibor